

BALTIJOS VALSTYBIŲ LIKIMAS TEHERANO KONFERENCIJOJE

Tolesni aukščiausio lygio politiniai debatai dėl pasaulio ateities vyko pirmajame bendrame trijų didžiųjų valstybių sąjungininkių vadovų susitikime – Teherano konferencijoje, 1943 m. lapkričio 28 – gruodžio 1 dienomis. Būsimieji nugalėtojai planavo bendrai valdyti ir palaikyti tvarką Europoje, bet sėkmingas Sovietų Sąjungos karinis puolimas garantavo jai karinį ir politinį vyravimą konferencijoje. Be kitų svarstyti klausimų, konferencijos metu buvo pasikeista nuomonėmis dėl Lenkijos ir Baltijos šalių.

[...]

Tą pačią gruodžio 1-ąją, pertraukos tarp oficialių posėdžių metu, F. D. Rooseveltas su J. Stalinu kalbėjosi apie Baltijos valstybes ir pateikė dar vieną pastabą dėl artėjančių JAV prezidento rinkimų – Jungtinėse Valstijose taip pat yra lietuvių, latvių ir estų, ir Baltijos valstybių nepriklausomybė yra moralinis dalykas, o viešoji nuomonė reikalautų nors kokio Baltijos tautų valios išreiškimo prieš imantis kokių nors veiksmų. Pokalbyje F. D. Rooseveltas siekė akcentuoti, kad amerikiečiams labai reikšminga laisvo tautų apsisprendimo teisė. Kalbėdamas apie Baltijos valstybių apsisprendimą jis pridūrė, kad yra asmeniškai įsitikinęs, jog [*Baltijos valstybių – R. K.*] žmonės balsuotų už prisijungimą prie Sovietų Sąjungos. J. Stalino atsakymas į tokius JAV prezidento pageidavimus buvo grindžiamas senais didžiųjų valstybių politikos argumentais. Jis teigė, kad Baltijos valstybės valdant paskutiniajam carui neturėjo autonomijos, o Britanija ir JAV buvo Rusijos sąjungininkės ir niekas nekėlė klausimo dėl viešosios nuomonės atsiklausimo, todėl visiškai nesuprantas, kodėl tai daroma dabar. Išreiškęs moralines nuostatas dėl tautų apsisprendimo teisės prezidentas F. D. Rooseveltas juokaudamas pridūrė, kad „kai sovietų kariuomenė reokupuos šias teritorijas, jis su Sovietų Sąjunga dėl jų nekariausiąs“. Tolesnėse diskusijose F. D. Rooseveltas tik dar kartą užsiminė apie savo siūlymą surengti plebiscitus Baltijos valstybėse. J. Stalinas priminė, kad Baltijos valstybių gyventojai 1940 m. jau išreiškė savo valią ir pridūrė, jog prareikš Lietuvos, Latvijos ir Estijos tautoms bus suteikta dar nemažai galimybių išreikšti savo valią. Savotiškam apsidraudimui J. Stalinas gavo patvirtinimą, kad tarptautinė bet kokių plebiscitų kontrolė neprivaloma. JAV prezidentas F. D. Rooseveltas tik paprašė, kad tautų valia būtų išreikšta „tam tikra vieša deklaracija“. Po tokių pasikeitimų nuomonėmis Sovietų Sąjungos vadovas „užtrenkė“ duris tolesnėms diskusijoms.

Žymaus JAV diplomato Charles E. Bohleno nuomone, F. D. Rooseveltas Teherano konferencijos pokalbiuose padaręs klaidą pasakydamas J. Stalinui negalėsiąs dalyvauti svarstant Lenkijos klausimą vien rinkimų sumetimais, o ką jau bekalbėti apie jo klaidą duodant Stalinui suprasti, kad Jungtinės Valstijos mažai ką darys Baltijos kraštų reikalui. Taip Baltijos valstybių klausimas buvo „numarintas“ ir reikalavimai jį svarstyti aukščiausiu lygmeniu daugiau nebuvo keliami.

Kraujelis R. „Baltijos valstybių klausimas Vakarų valstybių politikoje 1943 metais“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, t. 12, 2003, p. 71–73.